

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДИФАМАЦІЮ У ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ

Протиняк О.М.

*Національний університет "Львівська політехніка"
вул. С. Бандери 12, Львів, Україна, 79013*

Дотримання прав людини є фундаментом побудови демократичного суспільства. Серед цих прав можна виділити право на честь, гідність та ділову репутацію, які забезпечують соціальне існування людини. Так у країнах як англосаксонської, так і континентальної систем права термін "дифамація" (від лат. *diffamatio* – порочити, ганьбити) зазвичай позначає правопорушення, що передбачає приниження честі, гідності, ділової репутації потерпілого шляхом поширення про нього інформації фактичного характеру [1].

Спеціаліст з права міжнародної організації "АРТИКЛЬ 19" Деніел Саймонс у своїй праці зазначив, що твердження про будь-який факт може вважатись дифамацією лише за умови, якщо воно 1) неправдиве, 2) оперує фактичними даними, 3) шкідливе, 4) завдає збитків репутації конкретної особи, тобто це означає, що заперечуване твердження було прочитане, почуте або побачене іншими особами [2]. Проте не у всіх країнах термін "дифамація" включає саме такі складові. Так, наприклад, в Південній Кореї твердження не обов'язково має бути неправдивим, щоб його визнали дифамаційним [3].

Переважно дифамацію розрізняють у писемній (наклеп) та усній формі (лихослів'я, обмовляння). Зважаючи на те, що друковане слово більш поширене, наклеп вважають серйознішим проступком. Але останнім часом висловлювання оприлюднені через радіо та телебачення також прирівнюють до наклепу, в зв'язку з поширенням впливу цих засобів масової інформації [2].

Норми дифамаційного права є у багатьох країнах як континентальної, так і англосаксонської системи права. Наприклад, у Франції захист честі, гідності та репутації регулюється Актом про друк 1881 р., в якому закріплені правила відповідальності за дифамацію у двох формах – наклепу та образи (ст. 29), а у Великій Британії діє Закон про дифамацію 1996 р. Закон з такою ж назвою діє і в Сінгапурі з 1965 року

[4]. Існує думка, що закони, які датуються роками минулих століть є застарілими і не можуть відображати ситуацію сьогодення. Найбільш досконало захист честі, гідності та репутації врегульовано в США, де існують цілі галузі права: дифамаційне право та дифамаційний процес. Загального закону, який би регулював судовий процес щодо дифамації немає, оскільки загальна система права побудована на прецедентах [5].

У багатьох країнах наклеп відносять і до цивільного правопорушення, і до кримінального. Серед таких країн Албанія, Австрія, Білорусь, Бельгія, Фінляндія, Норвегія, Швеція, Швейцарія та інші [6]. У деяких країнах цивільні процеси протягом тривалого часу були більш поширені (Австралія, Канада, Нідерланди, Норвегія), а в інших, де раніше кримінальні справи з таких питань були звичайною справою, спостерігається тенденція до активнішого використання цивільного законодавства (наприклад, у Австрії). Кримінальне законодавство про наклеп перестало застосовуватися в США в 1950-ті роки (і було б сьогодні визнане неконституційним, крім тих норм, що застосовуються до заяв, здатних спричинити порушення суспільного порядку). У Великій Британії норми, пов'язані з наклепом, залишаються частиною загального права і фактично не використовуються в останні роки [7].

Все частіше законодавство, що карає за дифамацію в кримінальному порядку, розглядається як таке, що невинувато обмежує свободу слова; в більшості демократичних країн такі закони застосовуються вкрай рідко або не застосовуються взагалі. Протягом кількох останніх років в ряді держав були прийняті рішення про відміну кримінальних санкцій за дифамацію [2]. Серед таких країн Велика Британія та Ірландія, Гана, Боснія і Герцеговина, Естонія, Грузія, Україна та інші [8].

Українське законодавство не містить поняття "дифамація". Його відповідниками в українській мові можна вважати такі поняття як "наклеп" і "образ". Ці терміни на сьогоднішній день в законодавстві практично не застосовуються. Вони вживалися в статті 47-1 Закону України "Про інформацію" 1992 року [9], яка стосувалася оціночних суджень. На початку 2011 року було внесено зміни до цього закону, зокрема в статті про оціночні судження поняття "образ" більше не використовується, а застосовується тепер тільки "наклеп" [10, ст. 30]. Право на повагу до гідності і честі кожної людини, а також на недоторканість ділової репутації закріплене статтями 297 та 299 Цивільного кодексу України [11].

Глава 3 Цивільного кодексу України присвячена захисту цивільних прав та інтересів. Загальні способи захисту цивільних прав та інтересів прописані в ст. 16, а також в ст. 280 ЦК України. Крім того існують спеціальні способи захисту, серед яких: поновлення порушеного права (ст. 276 ЦК України); спростування недостовірної інформації (ст. 277 ЦК України); заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст. 278 ЦК України) [12].

До 2001 року в Кримінальному кодексі України терміни "наклеп" та "образ" були прописані в статтях 125 і 126 відповідно і трактувались як "поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу" (наклеп) та як "умисне приниження честі і гідності особи, виражене в непристойній формі" (образ) [13]. Після прийняття нового Кримінального кодексу у 2001 році ці статті були вилучені, відбулась так звана декриміналізація дифамації. Варто зазначити, що в Україні було декілька спроб повернути статтю про наклеп в Кримінальний кодекс. Законопроекти були в різні роки зареєстровані народними депутатами Василем Кисельовим, Антоном Яценком, Володимиром Аніщуком та Леонідом Черновецьким. Проте ці намагання не увінчалися успіхом через спротив громадськості [14].

Питання декриміналізації дифамації пов'язане із забезпеченням права на свободу вираження поглядів, яке гарантується більшістю національних законодавств, а також документами міжнародних організацій, серед яких ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 19 Загальної декларації прав людини. У більшості випадків судові процеси, які включають поняття "дифамація" стосуються саме діяльності журналістів. Свобода слова і преси є основою демократичного суспільства [15]. Саме тому міжнародні організації спонукають держави декриміналізувати законодавство, що стосується дифамації. Це позитивно впливає на:

- побудову громадянського і інформаційного суспільства;
- підтримку свободи слова;
- забезпечення доступу до інформації, що має громадський інтерес.

Якщо ж залишати статті, що стосуються дифамації у кримінальному законодавстві це може призвести до утвердження авторитарного режиму в країні та до збільшення контролю за ЗМІ. Крім того, суспільно важлива інформація може піддаватись цензурі з боку самих медіа-джерел, які не

хочуть мати справи із кримінальними наслідками таких діянь. Отже, для забезпечення функціонування ефективного антидифамаційного законодавства потрібно відшукати баланс між правом на честь, гідність і ділову репутацію, а також правом на свободу слова.

1. Держалюк О. *Захист честі й гідності глави держави: світовий досвід для України* [Ел. ресурс] // *Національний інститут стратегічних досліджень*. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/09.htm>
2. *Стисло про дифамацію: Основні концепції законодавства про захист репутації*. – 2008. – [Ел. ресурс] // *Медіа-бібліотека*. – Режим доступу: http://www.media.parlament.org.ua/uploads/docs/Defamation_1.pdf
3. *Act on Promotion of Information and Communications Network Utilization and Data Protection, etc. (Republic of Korea)*. – [Ел. ресурс] // *World Legal Information Institute*. – Режим доступу: <http://www.worldlii.org/int/other/PrivLRes/2005/2.html>
4. *Defamation Act of Singapore*. – [Ел. ресурс] // *Singapore statutes online*. – Режим доступу: http://statutes.agc.gov.sg/non_version/cgi-bin/cgi_retrieve.pl?actno=REVED-75&doctitle=DEFAMATION%20ACT%0A&date=latest&method=part&sl=1
5. Луспенник Д. *Інститут дифамації і українське законодавство щодо захисту честі, гідності та ділової репутації (співвідношення та вибір пріоритету в судовій практиці)*. // *Право України*. – 2006. – №2
6. *OSCE report – Libel and Insult Laws: a matrix on where we stand and what we would like to achieve*. – 2005. – [Ел. ресурс] // *Organization for Security and Co-operation in Europe*. – Режим доступу: <http://www.osce.org/fom/41958>
7. Почепцов Г. *Інформаційна політика: навчальний посібник* / Почепцов Г., Чукули С. – 2-ге вид., стер. – К: Знання, 2008. – 663с.
8. *Criminal defamation: regional analysis*. – [Ел. ресурс] // *ARTICLE 19*. – Режим доступу: <http://www.article19.org/advocacy/defamationmap/overview.html>

9. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992. – [Ел. ресурс] // База даних "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>
10. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про інформацію"» від 09.05.2011. – [Ел. ресурс] // База даних "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2938-17>
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. – [Ел. ресурс] // База даних "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>
12. Стефанчук Р. Цивільне право України: навчальний посібник. – Київ: Правова єдність, 2009. – 531 с.
13. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 (втратив чинність). – [Ел. ресурс] // База даних "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2001-05>
14. Чоповський Д. Кому потрібен такий репресивний інструмент як кримінальна відповідальність за наклеп? – [Ел. ресурс] // Інститут Медіа Права. – Режим доступу: <http://www.medialaw.kiev.ua/analitcs/284/>
15. Resolution 1577 (2007) Towards decriminalisation of defamation. – [Ел. ресурс] // Council of Europe Parliamentary Assembly. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/ERES1577.htm>